
УДК [347.78:004.738.5]:378

В.В. Побіженко, І.О. Побіженко, Т.Г. Білова

Харківська державна академія культури, Харків

КОМП'ЮТЕРНА ЕТИКА ЯК ВИЗНАЧНИЙ ФАКТОР ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СУСПІЛЬСТВА

Розглядається проблема етичних категорій в інформаційному суспільстві. Проведено історичний аналіз виникнення та розвитку терміну комп'ютерна етика. Визначені проблеми використання інформації в інформаційних мережах та можливості їх вирішення шляхом формування основних засад комп'ютерної етики серед користувачів. Обґрунтовується доцільність введення дисципліни «комп'ютерна етика» в середніх та вищих навчальних закладах.

Ключові слова: інформаційна етика, комп'ютерна етика, вища освіта, кіберпростір.

Вступ

Особливе місце у змінах соціальних систем останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття займає перехід до нової системи суспільних відносин, заснованої на цінності кожної людини. Суспільство висуває нові вимоги до особистості, детермінуючи той набір життєвих стратегій і якостей, що дозволить людині максимально реалізувати свій потенціал.

Перетворення сфери високих технологій і комп'ютерної інформації в галузь науково-технічного комплексу приводить до заміщення багатьох видів людської діяльності функціями комп'ютерів. Значення цих процесів настільки незвичайні, що вивчати їх узялася нова соціальна дисципліна – комп'ютерна етика (КЕ).

Піонерами КЕ в 80-і рр. ХХ в. стали філософи Дж. Мур, Дебора Джонсон, Дж. Снэппер, Л. Ллойд,

Джулия Ван Дюн та ін. Вони показали, що КЕ – це динамічне й складне поле дослідження, що включає аналіз відносин між фактами, концепціями, політикою й цінностями з обліком комп'ютерної технології. КЕ лежить на грані між новими технологіями й нормативною етикою та залежне від них.

Проблеми КЕ вирішуються за допомогою тих же аналітичних прийомів і етичних категорій, які застосовуються в традиційних етичних навчаннях: у консеквенціальній етиці, в утилітаризмі, деонтології, етиці “суспільного договору”, в автономній і гетерономній етиках [1].

Однак використання традиційних етичних категорій не завжди допомагає вирішити складні проблеми, що виникають у сфері комп'ютерної інформації й комп'ютерної науки.

Мета та завдання дослідження. Метою даного дослідження є аналіз поняття КЕ як частини інформаційної етики (ІЕ) та обґрунтування необхідності введення відповідної дисципліни в програму вищих навчальних закладів.

У відповідності з поставленою метою слід вирішити наступні завдання: розглянути історичні аспекти становлення КЕ та проаналізувати її зв'язок з іншими видами етики; визначити ризики та проблеми використання інформації в сучасному інформаційному просторі та шляхи їх усунення; встановити роль та місце КЕ в системі сучасної освіти.

Основна частина

У [2] ХХ століття вважається епохою комп'ютерної революції, у якій можна розрізнити дві стадії. Перша пов'язана зі створенням і вдосконаленням властивостей ЕОМ, вона вже в основному закінчилася. Друга стадія полягає в тому, що комп'ютерна технологія швидко стає інтегрованою частиною всіх суспільних інститутів. Дж. Мур в середині 80-х рр. передбачав, що до кінця ХХ століття багато видів людської діяльності й багато соціальних інститутів будуть перетворені комп'ютерною технологією, і це породить “широкий спектр проблем для КЕ” [2, С. 270-271].

Перші свідчення соціального ефекту комп'ютеризації виявилися в американському суспільстві під час президентських виборів 1984 р. Раніше комп'ютери використовувалися в США тільки для визначення результатів голосування, але під час тих президентських виборів голосу виборців уперше підраховувалися в ході голосування, і прогнози комп'ютера оголошувалися по телебаченню ще до закриття виборчих дільниць. Так, використовуючи прогностичну функцію комп'ютера, виявилось можливим впливати на результат виборів [2, С. 271].

Наприкінці ХХ століття комп'ютери стрімко проникали в життя суспільства, відповідно, ефект комп'ютеризації наростав. Змінилося традиційне розуміння “роботи” як виконання певних обов'язків

у певному місці й у певний час. Робота перетворилася в інструктаж комп'ютера. У комп'ютеризованому суспільстві поступово переглядалися й цінності, пов'язані з колишньою концепцією роботи: спілкуючись лише з комп'ютерним терміналом, службовець втрачав постійний контакт із колегами.

КЕ являє собою аналіз природи й соціального впливу комп'ютерної технології в сполученні з відповідними формулюваннями етичного виправдання технології. Глобальна проблема КЕ – відсутність ясності в питаннях про те, які ж етичні обмеження при застосуванні комп'ютерної технології у зв'язку з тим, що комп'ютери надають суспільству нові можливості у виборі дій. КЕ покликана сформулювати правила цих нових дій, визначити етичне використання комп'ютерних технологій як соціального, так і особистісного характеру.

Основна характеристика епохи комп'ютеризації складається в так званій “логічній піддатливості комп'ютера”, тобто комп'ютер може бути запрограмований для виконання будь-якої логічної операції, незалежно від її етичної цінності. Деякі вчені розглядають комп'ютер як “агента дії”, що приймає рішення та несе відповідальність за те, що в цих рішеннях з'являються помилки. Інша група вчених вважає, що комп'ютери поки не здатні “відповідати” за помилки.

Визначення “комп'ютерних помилок” також нечітке. Якщо розглядати медичні комп'ютерні програми, які ставлять діагноз, пропонують ліки, визначають їхнє дозування й навіть оперують, то тут навіть незначні помилки неприпустимі [2, С. 290].

В 80-ті рр. ХХ століття американськими фахівцями з етики був уведений термін “комп'ютерний професіонал” (КП) – “індивід, що заробляє на життя роботою з комп'ютерами” [3, С. 25]. Тут малися на увазі не тільки програмісти, системні аналітики, системотехніки, продавці комп'ютерного встаткування, але й всі ті, хто в ході своєї роботи використовують комп'ютери.

В 80-ті рр. у США пробували регулювати взаємини між КП і суспільством за допомогою “Кодексу професійного поведіння”, але канони цього кодексу настільки загальні, що охоплюють зобов'язання будь-якого професіонала: чесність, компетентність, відповідальність, професіоналізм, забезпечення благоденства людства [3, С. 40].

В 90-ті роки поняття КП було доповнено ще двома поняттями: “інженер знання” (knowledge engineer) і доменний експерт (domain expert) [4].

Створення експертних систем і програмного забезпечення штучного інтелекту привело до виникнення ряду незвичайних і провокаційних етичних проблем. Цілі створення штучного інтелекту склалися, по-перше, в імітації процесів людської думки (рішення завдань, гра в шахи). По-друге, йшла мова про конструкцію таких експертних систем, які

включали б і мислення експертів (фінансове планування, медичне діагностування).

“Інженер знання” – це програміст, відповідальний за створення експертної системи. “Доменний експерт” проводить експертизу в тій області, до якої має відношення система. Етичні проблеми виникають у тому випадку, якщо порушується взаєморозуміння між обома сторонами. Якщо “інженер знання” неправильно зрозуміє “доменного експерта”, то це нерозуміння може зруйнувати всю систему. Якщо рішення експертної системи виявиться помилковим, то відповідальним за це може бути й “інженер знання”, і “доменний експерт”, і кінцевий користувач системи. Така ситуація важко розв’язна, крім того, багато експертів дотримуються протилежних точок зору на ту саму проблему. Економісти, юристи, фінансисти, лікарі можуть запропонувати власне бачення, а програміст повинен взяти на себе завдання примирення конфлікуючих точок зору.

Відповідно до американського законодавства, фірми й компанії зобов’язані тестувати свої продукти перед виставлянням їх на продаж. Однак програмна продукція не схожа на звичайний товар, тому випадки поширення дефектної електронної інформації можуть кваліфікуватися тільки як порушення моральної відповідальності.

Іншою етичною проблемою є можливість втрати особистих прав індивіда. Можливість контролювати інформацію про себе – це моральна основа поняття “право на приватне життя” [5, С. 129].

Але якщо подібна інформація зберігається в банках даних, то можна припустити, що в якийсь момент вона може бути використана для невизначених цілей без усякої згоди особи, про яке мова йде.

У [6] ІЕ розглядається як онтоцентрична теорія, тому що її завдання – оцінити з моральної точки зору будь-яку інформацію про усе, що існує або буде існувати у світі, починаючи від людей і їхніх соціальних відносин і до зірок, каменів, тварин, рослин, проголошуючи при цьому онтологічну рівність всіх форм дійсності.

Як відомо, біоцентрична етика звичайно засновує свій аналіз на етичному загальному моральному законі про внутрішню цінність життя й на негативному відношенні до будь-якого виду страждання [7]. ІЕ ж припускає, що існує щось більш елементарне й фундаментальне, ніж життя й страждання. Мова йде взагалі про буття, що розуміється як інформація. ІЕ затверджує, що буття/інформація має внутрішню вартість, і обґрунтовується ця позиція визнанням того факту, що будь-яка інформаційна сутність має не тільки право зберігати свій статус, але може поліпшуватися й змінюватися.

ІЕ оцінює борг раціонального індивіда в термінах розширення інфосфери, а будь-яка дія, спрямована на перекручування або скорочення інфосфери,

розглядається як заподіяння шкоди, тобто відверте зло [7]. Визначається чотири основних групи цінностей ІЕ: модальні, гуманітарні; пояснювальні та конструктивістські. Модальний клас властивостей ІЕ включає такі цінності, як логічність і здійснення. Гуманітарний клас властивостей має справу зі стабільністю й нестабільністю, безпекою, довірою, конфіденційністю, акуратністю, щирістю й чесністю. Клас якостей, що роз’яснюють, містить такі поняття як доступність і неприступність інформації, можливість її використання, систематичність інформації. В останній, конструктивістський клас, входять моральність інформації, її сучасність, нормативність, а також її надмірність. Четвертий клас інформації й відрізняє ІЕ від КЕ. Конструктивістський клас не має прецеденту в історії культури, оскільки гарантує інфосфері можливість різних форм розширення й зміни.

ІЕ орієнтована на об’єкт, отчого і є онтоцентричною нестандартною теорією, що зовсім не трактує поняття чесноти, щастя або боргу, а організована навколо понять дбайливості. Питання всіх видів нормативної етики “що я повинен робити?” або “ким я повинен бути?” заміняються тут питанням “що варто поважати й поліпшувати?” Відповідь на це питання припускає, що всі дії повинні відбуватися заради й в ім’я користувача інформаційного середовища, в ім’я й заради інфосфери.

Таким чином, рух від антропоцентричної перспективи в етиці до перспективи біоцентричної тепер приймає новий напрямок – від біоцентричного підходу до онтоцентричного, убік вчення про буття як таке. Адже інформація про індивіда є частиною суспільного буття, а той, хто володіє такою інформацією, володіє “частиною” індивіда, чим порушує автономність особистості. Між тим, існує й такий тип інформації про кожного індивіда, що вимагає публічності для формування суспільства. Тому можна говорити про декілька видів “права на приватне життя” – фізичне, ментальне, інформаційне.

Не менш актуальною в інформаційному просторі є проблема плагіату. Піонер Інтернет-реклами в Росії Тимофій Бокарев помістив на своєму сайті різні матеріали щодо реклами у мережі. Пізніше у книжковому видавництві “Пізнавальна книга плюс” виходить твір Антона Висоткіна “Реклама в Internet”. 54% тексту цієї книги являють собою передруковані сторінки сайту Т. Бокарева [6, С. 9].

У Московський арбітражний суд був поданий відповідний позов. Юристи вважають, що подібний позов став можливим тільки наприкінці 90-х рр. ХХ століття, коли Інтернет перетворився із простого засобу розваги в так зване бізнес-середовище. Отже, технологічні нововведення вимагають прийняття етичних кодексів і превентивних мір проти кримінальних дій не тільки в сфері комп’ютерів, але й у повсякденному житті [1].

Термін “кіберпростір” уперше ввів американський письменник-фантаст Вільям Гібсон в 1984 р. Сьогодні цей термін уживається тоді, коли мова йде про місце, “де відбуваються всі соціальні контакти через комп’ютерні мережі” [8, С. 97]. У своєму науково-фантастичному романі “Невромансер” [9] Гібсон охарактеризував кіберпростір так: “Погоджена галюцинація, випробовувана щодня мільярдами законослухняних операторів у кожній країні” [10, С. 61]. Термін “погоджений” використовується у фізіології для позначення відповіді на порушення або довільним, або мимовільним рухом. Виконавчий директор популярної американської локальної мережі “Канал 4000” Джайсон Приймає застосував термін Гібсона в 1998 р. у [10, С. 61-66].

Ще однією проблемою КЕ є підміна реальних особистих цінностей віртуальними. Віртуальне співтовариство “друзів”, які ніколи не зустрічалися в реальному світі, а довідалися один про одного в онлайн-режимі, мають онлайн-особистості й фактично ведуть онлайн-існування. Це приводить до “кризи ідентичності” [10, С. 64]. У віртуальному світі можна за допомогою фантазії й уяви створити будь-який власний імідж.

Люди перебільшують свої можливості, щоб здатися більш імпозантними й благовидними. Насправді ж “віртуальний друг” може виявитися школярем, що пустує в Інтернеті, або кількома людьми в образі однієї особистості. Такі “онлайн-групи” воліють зустрічатися тільки в кіберпросторі.

Таким чином, КЕ має справу з майбутніми комп’ютерними технологіями, з якістю життя, з етичними й соціальними проблемами, пов’язаними з кіберпростором і суспільством всесвітньої комп’ютерної мережі [11]. КЕ насамперед повинна вирішувати питання, що являє собою кіберпростір – “середовище” або “місце”. Якщо це “місце”, то виникає ще одне питання, що стосується комп’ютерних технологій: до якого засобу масової інформації їх слід відносити (до преси, звичайних записуючих пристроїв або до телебачення).

Залежно від відповіді на це питання виникає маса пов’язаних з ним проблем етичного характеру. Якщо мова йде про свободу слова й друку, то у випадках порушення таких говорять про наклеп, брехливу рекламу, крадіжці інтелектуальної власності, порушеннях права на приватне життя, лихослів’ї, порнографії та ін.

Отже, цифрові технології надають страшливі можливості порушення прав людини [10]. Якщо кіберпростір найбільше нагадує “фізичне місце”, то варто розробити новий кодекс у рамках кібернетики, щоб визначити як права, так і обов’язки й відповідальність користувачів – і тих, хто займається віртуальним бізнесом, і тих, хто практикує віртуальні знайомства. Якщо ж кіберпростір сприймається як середовище, а не як місце, то його можна розглядати

лише як комунікаційний канал, а не як соціальну структуру [10, С. 67-90].

В [10] наводиться багато випадків зміни звичних процесів одержання інформації у зв’язку з тим, що демократична природа Інтернету стає небезпечною й для економіки, і в цілому для суспільства. Адже кіберпростір поки беззахисний від розповсюдження дезінформації, наклепу і порнографії.

Кібернетичне століття в науковій літературі йменують також “цивілізацією третьої хвилі”. Можна визначити цілий ряд притаманних їй негативних моментів: автоматизація й стандартизація людини, велика кількість інформації, елітарність знання, посилення владних функцій завдяки знанням, зникнення багатьох професій, посилення взаємозалежності людей, уразливість більших систем, а також так званий “комп’ютерний синдром”, тобто “ризик втрати зв’язку людини з дійсністю й забуття критеріїв реальності того, що відбувається” [12, С. 144].

Висновки

Таким чином, КЕ повинна органічно інтегрувати сучасні проблеми інформаційного суспільства з традиційними етичними категоріями, що сформувались у процесі розвитку цивілізації.

Для того, щоб вхід суспільства у “цивілізацією третьої хвилі” був найбільш безболісним, необхідно визначити основні принципи КЕ та активно поширювати їх в суспільстві. Буде доцільно включити таку дисципліну до навчальної програми не тільки загальноосвітніх шкіл, але і у вищих навчальних закладах як один із ключових моментів виховання цивілізованої людини.

Список літератури

1. Ван Дюн Дж. Роль человеческого фактора в совершении преступлений в сфере компьютеров [Текст] / Дюн Дж. Ван // Компьютеризация общества и человеческий фактор: Реф. сб. – М., 1988. – С. 202-218.
2. *Metaphilosophy* [Текст]. – Oxford, 1985. – Vol. 16, № 4. – 318 p.
3. Johnson D.G. *Computer ethics* [Текст] / D.G. Johnson – Englewood Cliffs (N.J.), 1985. – XI, 110 p. – (2nd. ed., 19-94).
4. Гаврилов А. Как размножаются ежики [Текст] / А. Гаврилов // Независ. газ. Exlibris. – М., 1999. – № 43(115). – 4 ноября. – С. 9.
5. Spinello R.A. *Ethical aspects of information technology* [Текст] / R.A. Spinello. – Englewood Cliffs (NJ), 1995. – № XI. – 226 p.
6. Галинская И.Л. *Компьютерная этика* [Текст] / И.Л. Галинская. – М., 1986. – 12 с.
7. Floridi L. *Information ethics: On the philosophical foundations of computer ethics: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: – <http://www.yahoo.com>.*
8. *Computerization and controversy: Value conflicts a. social choices* [Текст]. – San Diego etc., 1996. – XXIV. – 961 p.
9. Галинская И.Л. *Компьютерная этика и компьютерное право в США и Австралии* [Текст] / И.Л. Галинская. – М., 1989. – 32 с.
10. *The electronic grapevine: Rumor, reputation,*

a. reporting in the new on-line environment [Текст]. – Mahwah (N.J.), 1998. – VI, 199 p.

11. Tavani H.T. Cyberethics and the future of computing [Текст] / H.T. Tavani // Computers and soc. – N.Y., 1996. – Vol.26. N 2. – P. 22-29, 42-86.

12. Кононов И.А. Человек в информационно-техническом обществе [Текст] / И.А. Кононов // Филос. и

педагогич. антропология. – Екатеринбург; Нижневартовск, 1998. – С. 144-166.

Надійшла до редколегії 25.08.2014

Рецензент: д-р техн. наук, проф. Г.Г. Асеев, Харківська державна академія культури, Харків.

КОМПЬЮТЕРНАЯ ЭТИКА КАК ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ ФАКТОР ИНФОРМАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ ОБЩЕСТВА

В.В. Побеженко, И.А. Побеженко, Т.Г. Белова

Рассматривается проблема этических категорий в информационном обществе. Проведен исторический анализ возникновения и развития термина компьютерная этика. Определены проблемы использования информации в информационных сетях и возможности их решения путем формирования основных принципов компьютерной этики среди пользователей. Обосновывается целесообразность введения дисциплины «компьютерная этика» в средних и высших учебных заведениях.

Ключевые слова: информационная этика, компьютерная этика, высшее образование, киберпространство.

COMPUTER ETHICS AS DETERMINATIVE OF IN-STRUCTURE POLICY OF SOCIETY

V.V. Pobezhenko, I.A. Pobezhenko, T.G. Belova

The problem of ethics categories is examined in informative society. The historical analysis of origin and development of term is conducted computer ethics. The problems of the use of information are certain in informative networks and possibility of their decision by forming of basic principles of computer ethics among users. Expedience of introduction of discipline is grounded «computer ethics» in middle and higher educational establishments.

Keywords: information ethics, computer ethics, higher education, cyberspace.